

Trendy kriminality v ČR z pohledu roku 2000

ALENA MAREŠOVÁ*
MIROSLAV SCHEINOST*

Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha

Trends in Criminality in the Czech Republic from the Perspective of the Year 2000

Abstract: This article deals with the state and development of criminality in the Czech Republic during the period of the past five years, and is based on data drawn from police and other sources of statistics, and on information from research on criminology and victimology. It presents a deep analysis of the 'visible criminality' and the interpretation of statistical data, and does so in relation to 'latent criminality', the level of which can to some extent be determined from victimology research. The article provides information on basic observations from three pieces of research carried out in the years 1992, 1996, and 2000. Shifts in the structure of criminality and its perpetrators are analysed, along with the developments in particular fields of criminality, some selected criminal acts, and the number of victims. An attempt is also made at a possible interpretation of developments thus far, and a prognosis for the coming period.

Sociologický časopis, 2001, Vol. 37 (No. 1: 23-41)

Kriminalita je v posledních letech v ČR středem zájmu široké veřejnosti. Ve všech průzkumech veřejného mínění jsou obavy z kriminality na prvních místech hodnocených společenských rizik. Na tyto obavy pak prostřednictvím politické reprezentace a správních sfér reaguje trestní politika státu především legislativními prostředky a opatřeními regulujícími práci orgánů činných v trestním řízení s proklamovaným cílem řešit problémy nyní tak vysoké kriminality rychle a pokud možno účinně.

Je nicméně pravdou, že úroveň strachu z kriminality není přímo úměrná úrovni kriminality ve společnosti. Dokládají to např. výzkumy prof. Helmuta Kuryho, který ve druhé polovině devadesátých let zjišťoval úroveň strachu z kriminality v různých spolkových zemích SRN. Prokázalo se, že strach z kriminality, resp. intenzita tohoto strachu místně nekoreluje s úrovní registrované kriminality (přičemž dle Kuryho je poměr registrované a latentní kriminality v SRN zhruba 1:1). Např. lidé v Berlíně a Hamburku projevovali strach z kriminality v menší míře než např. v Durynsku, přičemž pokud jde o úroveň registrované kriminality byla situace přesně opačná. Obecně bylo zjištěno, že lidé ze zemí bývalé NDR trpí strachem z kriminality ve větší míře než obyvatelé původních spolkových zemí, ačkoli úroveň registrované kriminality v těchto původních zemích byla vesměs stále o něco vyšší [Kury 1997]. Z toho lze vyvodit hypotézu, že úroveň strachu z kriminality je spíše funkcí rychlosti vzestupu kriminality (evidovaná kriminalita v bývalé NDR vzrostla ve zkoumaném období ve srovnání s koncem osmdesátých let zhruba trojnásobně) než její absolutní úrovní.

---

*) Veškerou korespondenci posílejte na adresu: PhDr. Alena Marešová, resp. PhDr. Miroslav Scheinost, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, nám. 14. října 12, 150 21 Praha 5, tel. (02) 5710 4111, fax (02) 5710 4403, e-mail amaresova@iksp.justice.cz, mscheinost@msp.justice.cz

Ostatně zdá se, že platí, že strach ze zločinu není ve skutečnosti pouze individuální a subjektivní formou reakce na riziko viktimizace (případně na osobní prožitek, resp. zkušenost), ale že jde o součást širšího komplexu prvků, narušujících osobní pocit bezpečí. V tomto smyslu se do pocitů ohrožení kriminalitou podstatně promítá širší vnímání situace a stavu společnosti vůbec [Zapletal 1999: 31].

Hodnocení kriminality

Na úroveň kriminality se v ČR usuzuje na základě oficiálních statistik policie předávaných tisku každoročně koncem ledna nového roku. Tyto statistiky jsou zpravidla doplněny o krátký komentář pronesený policejním prezidentem, výjimečně ministrem vnitra.

V zahraničí není hodnocení kriminality v roce předchozím věnována taková pozornost jako u nás. Ani ze strany vedoucích představitelů států nebo policie, ani ze strany médií. V převážné většině zemí je však každoroční hodnocení úrovně kriminality prováděno a jeho výsledky publikovány jak veřejnými sdělovacími prostředky, tak v odborném tisku či resortních běžně dostupných statistických přehledech. Bývá to však převážně mnohem později než u nás: nejdříve v pololetí roku, většinou však koncem roku následujícího hodnocenému období.

Tento zdánlivě menší zájem o úroveň kriminality je v cizině způsoben především tím, že nikde v okolních evropských (konkrétně západoevropských) státech nedošlo v posledním desetiletí k tak radikálnímu nárůstu počtu trestných činů jako v ČR. (V posledním desetiletí 20. století se totiž v ČR zvýšil počet policií evidovaných trestných činů zhruba 4x.) Neplatí to však paušálně: výjimku tvoří SRN (tam se počet evidovaných trestných činů zvýšil 1,5x a je zdůvodňován připojením tzv. nových zemí – dřívější NDR). Nejvyšší nárůst v posledním desetiletí ze západoevropských zemí zaznamenala Belgie – více než trojnásobný. Toto radikální zvýšení je zdůvodňováno kriminalitou cizinců a tranzitních emigrantů a jejich vysokým poměrem k počtu občanů Belgie. Také v roce 1994 provedená změna v systému belgické kriminální statistiky mohla částečně ovlivnit zvýšení počtu evidovaných trestných činů. Vysoký nárůst trestné činnosti je charakteristický pro postkomunistické Maďarsko (téměř trojnásobný) a Polsko (téměř dvojnásobný). Uváděné důvody skokového nárůstu kriminality v těchto státech jsou totožné s našimi.

Při srovnání údajů o trestných činech evidovaných policií jednotlivých zemí z roku 1989 a 1998 lze konstatovat, že k poklesu v absolutních počtech trestných činů došlo (podle dostupných údajů) jen ve Skotsku, Dánsku a Španělsku a z neevropských v USA [Barclay a Tavares 2000]. Ve všech ostatních státech došlo k většímu či menšímu nárůstu kriminality, včetně neevropských států: tj. i v Austrálii, Kanadě, Japonsku, na Novém Zélandu, v Jižní Africe. Avšak i v těchto státech byly prováděny zásahy do kriminální statistiky související se změnami v trestních zákonech jednotlivých zemí a proto některé změny lze vysvětlit především kriminalizací nových sociálně patologických jevů (především se to týká skutků v našem trestním zákonodárství označovaných jako hospodářské trestné činy, tzv. počítačové kriminality, porušování autorských práv atp.).

Pro účely srovnání úrovně kriminality mezi jednotlivými státy je užívána téměř výlučně statistika policie o evidovaných trestných činech, ale srovnání nebývá prováděno v absolutních číslech, ale je užíván tzv. index kriminality nebo koeficient kriminality, vycházející ze vztahu počtu evidovaných trestných činů, stíhaných pachatelů či vězňů-

ných osob k počtu všech k trvalému pobytu hlášených obyvatel nebo trestně odpovědných obyvatel v jednotlivých státech (obvykle k 100 tis., 10 tis. nebo 1 tisíci obyvatel).

Kromě toho v některých státech jsou do policejních statistik o kriminalitě zahrnovány i skutky, při nichž nebyl porušen trestní zákon, ale některé jiné zákony (např. dopravní), nebo dokonce některé místní vyhlášky a nařízení a jednání u nás trestané maximálně pokutou (opakované drobné krádeže v obchodech, vandalství, opakované jízdy MHD načerno apod.). Proto indexy kriminality některých států jsou ve srovnání s ČR velmi vysoké, přesto, že kriminalita dle našich měřítek je tam velmi nízká. V roce 2000 v ČR na 1 tisíc obyvatel trvale žijících na území republiky připadalo zhruba 38 policíí evidovaných trestných činů. Nejvyšším indexem kriminality v ČR se již mnoho let vyznačuje území Prahy 1 a činí více než 400 trestných činů na 1 000 obyvatel.

Kromě základních údajů o počtu trestných činů a počtu stíhaných pachatelů obecně a podle jednotlivých druhů trestných činů či skupin trestných činů zvlášť, které jsou převážně poskytovány a jejich správnost garantována nejvyššími policejními orgány, je na úroveň kriminality ve státě obvykle usuzováno i z jiných než policejních statistik.

Potřeba ověřování kriminálních statistik policie srovnáním s informacemi z jiných zdrojů vznikla mj. též proto, že počet policíí evidovaných trestných činů a stíhaných pachatelů přímo závisí na mnoha činitelích, o nichž se obvykle při vyhlásování základních statistických údajů o kriminalitě nehovoří a tak statistickými čísly vytvořený obraz o úrovni kriminality na určitém místě a v určitém čase může být skutečnosti značně vzdálen. Především počty trestných činů přímo závisí na tom, jaké jednání v tom kterém období označuje platný trestní zákon jako trestný čin. Změny v čase mohou být značné – srv. např. dřívější kriminalizaci příživnictví, homosexuality atd. Dále je statistika policie značně závislá na způsobu sběru statistických dat o trestných činech a pachatelích, též na způsobech jejich souhrnného zpracování a na následné, bohužel často i zvykové či politickým přístupem motivované, interpretaci zveřejněných dat oficiálními představiteli vládních orgánů, především pak samotné policie.

Například značné odlišnosti v trestních zákonech jednotlivých států jsou ve výkladu nedbalostní trestný čin a v řazení jednání se zaviněním z nedbalosti do kriminální statistiky policie. Často chybí informace, zda kriminální statistika vykazuje jen trestné činy označené takto v souladu s trestním zákonem (v ČR) nebo i skutky, které jsou tzv. pokračováním v trestném činu (týká se to především sérií kapesních krádeží, vloupání do bytů a chat). Např. v ČR a SR tam, kde je tato série označena jako pokračování v trestném činu (též jako jednočinný souběh trestných činů), je ve statistice policie zaznamenán jeden trestný čin. Ve statistikách policie mnoha dalších států však počet vykazovaných kriminálních činů představuje, v tomto případě, počet jednotlivých útoků proti jednotlivým objektům nebo (např. v SRN) počet trestným jednáním napadených objektů (včetně obětí trestných činů).

Srovnání počtů trestně stíhaných pachatelů ovlivňuje též mj. odlišnost stanoveného spodního prahu hranice trestní odpovědnosti v té které zemi, případně, zda vůbec je tato hranice stanovena.

A tak koncem ledna v ČR prezentované hodnocení kriminality v uplynulém roce bývá nutně povrchní a nemá z pohledu odborné veřejnosti dostatečnou vypovídací ani srovnávací hodnotu. Zejména pokud došlo v průběhu posledního období k legislativním změnám v trestním zákoně nebo trestním řádu, které ovlivnily základní statistické ukazatele nebo způsob jejich sběru: např. kriminalizací nějakého dosud netrestného jednání

nebo dekriminalizací dříve trestného jednání či zvýšením hranice nejnižší měsíční mzdy, od které se v ČR (též např. v SR) odvíjí určení škody způsobené trestným činem, které u majetkových a jiných trestných činů má zásadní význam pro jejich odlišení od korespondujících přestupků¹ atd. Všechny tyto změny ovlivňují počty policíí evidovaných trestných činů a následně i výsledek jejich hromadného zpracování ve statistikách Policie ČR, včetně počtů přestupků, které nejsou v kriminální statistice vykazovány.

Přesto je obvykle první hodnocení úrovně kriminality využíváno beze změn po zbytek roku až do dalšího ročního hodnocení. Podrobnější analýzu úrovně kriminality v hodnoceném období, zpracovávanou již jako pokus o víceresortní pohled na tento negativní společenský jev, obsahuje až v průběhu prvního pololetí zpracovávaná tzv. Zpráva o bezpečnostní situaci (konkrétně Zpráva o situaci v oblasti veřejného pořádku a vnitřní bezpečnosti na území České republiky v roce...), zpracovávaná Ministerstvem vnitra ČR i za ostatní resorty státní správy. Tato zpráva je však určena především k informování vládních a správních orgánů s důrazem na vyhodnocení práce jednotlivých složek Ministerstva vnitra a teprve od roku 1999 je přístupná i širší veřejnosti, a to prostřednictvím internetu.

Další seriózní informace o úrovni kriminality poskytují jednak statistické ročenky kriminality zpracovávané Ministerstvem vnitra ČR (srv. *Kapesní ročenka kriminality*, vydávaná Policejním prezidiem ČR) a *Ročenky kriminality* Ministerstva spravedlnosti ČR, jednak některé přehledy vydávané jednotlivými službami Policejního prezidia ČR (např. dopravní policíí), jednak zprávy hodnotící činnost jednotlivých složek trestní justice zpracovávané těmito složkami (např. zprávy o činnosti vrchních a Nejvyššího státního zastupitelství atd.). Tyto hodnotící zprávy jsou ale mimo resort jen obtížně dostupné.

Malým příspěvkem k dokreslení základních informací o kriminalitě v konkrétním roce jsou i studie o kriminalitě každoročně vydávané Institutem pro kriminologii a sociální prevenci. Tyto studie obsahují jednak statistické řady zpracované z údajů získaných od orgánů činných v trestním řízení, jednak odborné články pracovníků institutu specializujících se na některé dílčí kriminologické problémy.

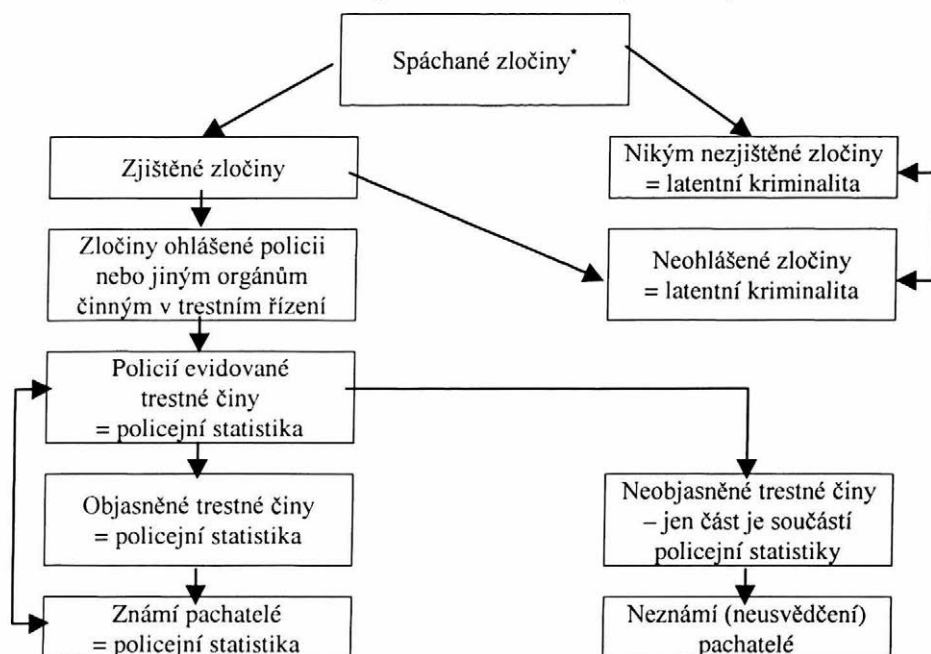
Latentní kriminalita

Žádná z vyjmenovaných publikací však neobsahuje odhad pro posuzování skutečné kriminality nezbytný, tj. odhad latentní kriminality. Latentní (skrytá, černá, neevidovaná a podobně označovaná) kriminalita je kriminalitou prokazatelně existující, avšak mimo statistiky a hodnotící zprávy výše vyjmenovaných orgánů. Její rozsah je však často rozhodující pro pocit bezpečí občanů i obecné hodnocení funkčnosti policie a trestní justice v každém státě.

Ani zde se nepustíme do odhadu latence vyjádřeného v číslech či procentech evidované kriminality, ale jen upozorníme na její existenci a pokusíme se ji popsat prostřednictvím schématu.

¹) Srv. § 89, odst. 11 tr. zák.

Schéma 1. Schéma znázorňující latentní kriminalitu (Marešová)

Zločinem je zde chápáno jednání vymezené širěji než trestním zákonem vymezený trestný čin. Takové jednání, které představuje pro společnost a jednotlivce nebezpečný čin, který (1) vykazuje znaky trestného činu vymezené zákonem nebo jen některý znak, (2) čin, u kterého není v dobu jeho vzniku nebo zjištění jasné, zda se jedná o trestný čin, přestupek nebo úmyslné nebezpečné jednání, které však nenaplní svou skutkovou podstatou žádný trestný čin uvedený v trestní zákoně, ale je např. porušením práva chráněného jiným zákonem než trestním a jehož se pachatel dopustil úmyslně, výjimečně z nedbalosti.

Na úrovni latentní kriminality lze do jisté míry usuzovat na základě výsledků viktimologických výzkumů. Tyto výzkumy, zjišťující počet obětí trestných činů za určité období, i přes některé metodologické výhrady [Musil 1999] přispívají k hlubšímu poznání stavu kriminality, neboť zasahují i do oblasti kriminality latentní a ukazují, jaká část populace je zasažena sledovanými formami kriminality.

V České republice proběhl mezinárodní srovnávací výzkum obětí trestných činů realizovaný v gesci UNICRI² až dosud třikrát, poprvé v roce 1992 (ještě v rámci bývalé České a Slovenské republiky na vzorku téměř 1 700 osob), pak v roce 1996 na vzorku 1 469 respondentů ve věku 16 let a starších v celé ČR a zatím naposledy v roce 2000 na vzorku 1 500 osob (ve stejném věkovém rozmezí) ovšem pouze v Praze.³ Dotazovaní vypovídali o svých zkušenostech s vybranými trestnými činy (krádež aut, krádež věcí

²) UNICRI – United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute.

³) Výzkumy probíhaly podle jednotné metodiky (standardizovaný dotazník) vypracované UNICRI; gestorem za ČR byl IKSP; dotazování na vzorku vybraném kvótním výběrem zajišťovala v roce 1992 agentura DEMA, v roce 1994 UNIVERSITAS, v roce 2000 AISA.

z aut, poškození aut, krádež motocyklů, krádež jízdních kol, krádež vloupáním, pokus krádeže vloupáním, loupež, krádež osobního majetku, sexuální delikty a napadení či vyhrožování). Základním zjištěním je skutečnost, že celková zkušenost občanů s trestnými činy stoupá. Zatímco v roce 1991 se obětí jednoho z uvedených jedenácti trestných činů stal každý čtvrtý občan, v roce 1995 to již byl každý třetí [Válková 1999: 9]. Výsledky získané v roce 2000 se zpracovávají, nicméně bylo např. zjištěno, že obětí krádeže se stalo 32 % zkoumaného vzorku Pražanů, obětí krádeže věcí z aut 56 % majitelů, resp. uživatelů automobilů, což ukazuje na další růst podílu osob, které se staly oběťmi trestných činů (tj. došlo u nich k tzv. viktimizaci). (Je však třeba brát v úvahu tradičně vyšší úroveň kriminality v Praze ve srovnání s většinou ostatních regionů v ČR.) Je to pochopitelně zcela hrubý indikátor, který nevypovídá o tom, zda se jednotliví respondenti stali oběťmi trestné činnosti jedenkrát nebo opakovaně, ani o jak závažné trestné činy se jednalo, ale vyplývá z něj, že dopad kriminality se stal součástí osobní zkušenosti nezanebatelné, ba možná již většinové části populace, což může vést k posunům v postojích i jednání veřejnosti nejen ve smyslu strachu z kriminality, ale následně ve smyslu radikalizace požadavků na postih kriminálního jednání, nebo i opačně ve směru vyšší tolerance a „adaptace“ na kriminalitu jako v podstatě na normu denního života. Co se týče měř viktimizace, dostala se Česká republika již podle zjištění výzkumu z roku 1995 na úroveň průmyslově vyspělých zemí a v některých ohledech i nad evropský průměr.

Pokud jde o míru latence, uvedené výzkumy zjišťovaly i to, zda postižení respondenti ohlásili trestný čin Policii ČR. Potvrdilo se, že míra ohlašování se liší podle druhu trestného činu. V prvním i ve druhém výzkumu (1992, 1996) téměř všichni postižení (96,6 %, resp. 93,2 %) ohlásili krádež automobilu; krádež vloupáním 67,2 resp. 89,5 %, loupež 60,0 resp. 63,8 %, krádež prostou 36,2 resp. 37,9 %. Potvrdilo se, že relativně málo jsou ohlašovány sexuální delikty i přes výrazný vzestup ve srovnání obou těchto výzkumů (6,4 % obětí ve výzkumu v roce 1992 a 26,8 % ve výzkumu z roku 1996). Málo jsou ohlašovány i případy napadení a vyhrožování (29,0 %, resp. 22,8 %) [ibid: 12]. Tato zjištění ukazují, i přes vzestup ohlašování trestných činů v porovnání obou výzkumů, na poměrně vysokou míru latence, zvláště vezmeme-li v úvahu rozhodující podíl majetkové kriminality na kriminalitě celkové. Delikty jsou obecně častěji ohlašovány v menších lokalitách – podle zjištění obou výzkumů ohlásila svoji viktimizaci jen necelá třetina respondentů – obyvatel Prahy. Výzkum provedený v roce 2000 na vzorku občanů Prahy v podstatě tyto trendy potvrdil – krádež auta ohlásilo 96 % postižených, krádež vloupáním 68 %, loupež 46 %, prostou krádež 41 %, sexuální útok 18 % a napadení či vyhrožování 29 % obětí. Vycházejíce z těchto zjištění, můžeme odhadovat, že rozsah latentní kriminality v ČR výrazně převyšuje úroveň kriminality registrované.

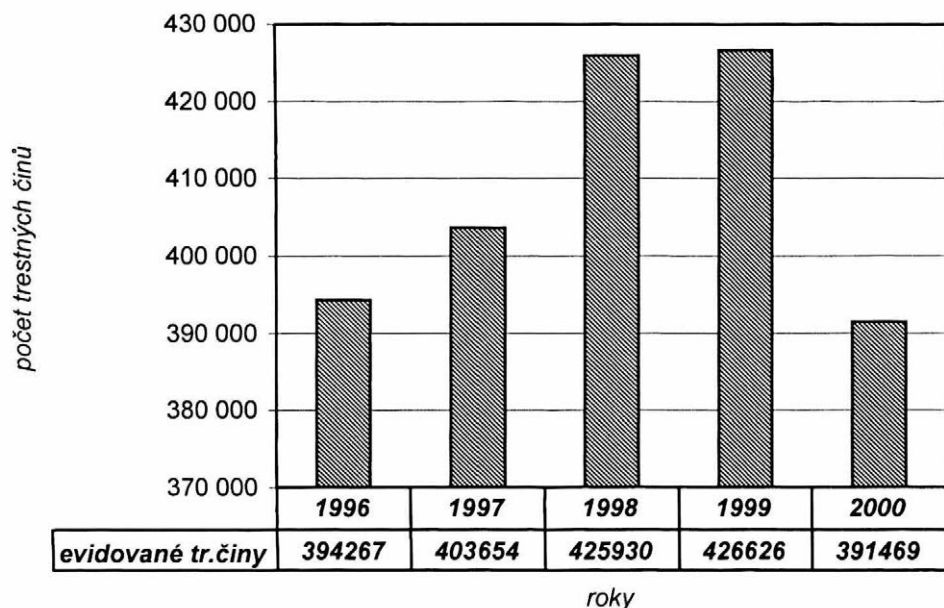
Tolik úvodem k popisu úrovně kriminality v ČR. Doufáme, že dále uváděná čísla, s jejichž pomocí je současný stav kriminality popisován, a jejich krátký komentář budou díky našemu úvodu interpretována v širších souvislostech a bez zjednodušeného chápání uváděných statistických údajů.

Vývoj kriminality v posledních pěti letech a její stav v roce 2000

V letech 1996 až 1999 pokračoval nárůst počtu policíí evidovaných trestných činů započatý v roce 1990. (Do roku 1990 bylo ročně evidováno zhruba 100-120 tis. trestných činů a přečinů.) Avšak celkově se rozdílily mezi jednotlivými roky v úrovni kriminality začaly zmenšovat. Mezi roky 1998 a 1999 nárůst již představoval necelý jeden tisíc trestných činů. Z pohledu policejní statistiky lze konstatovat, že úroveň kriminality již pravděpo-

dobně dosáhla svého vrcholu v roce 1998 a v současnosti začíná stagnovat. Graf znázorňuje již i údaje roku 2000, které jsou určitým průlomem do výše popisovaného trendu. Z pohledu kriminologa jsou však údaje roku 2000 brány zatím jen jako výraznější změna v dynamice kriminality, která, bez hlubší analýzy činitelů, kterými lze tuto změnu vysvětlit, nemůže být seriózně komentována.

Graf 1. Vývoj kriminality v ČR od roku 1996

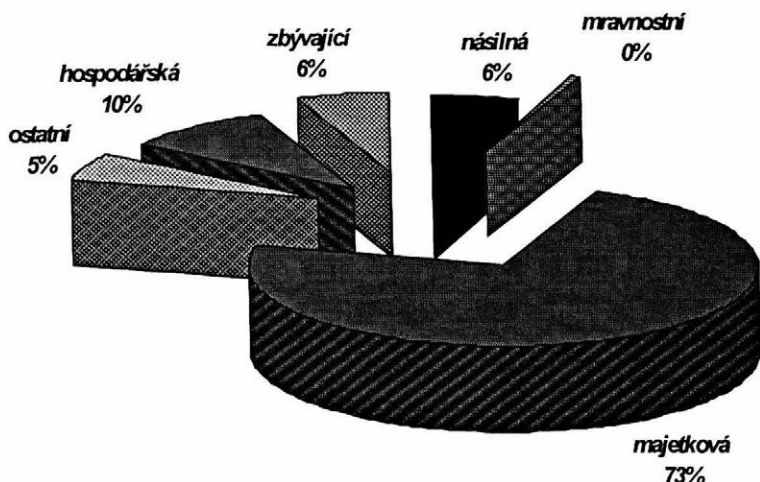
Poznámka: Zpracovala Alena Marešová s využitím statistik PP ČR.

V dalších letech již stejně radikální růst úrovně kriminality jako v předchozích deseti letech nikdo nepředpokládá. Většina kriminologů očekává spíše mírný pokles kriminality způsobený především poklesem počtu evidovaných majetkových trestných činů. Radikální změny v kriminálních statistikách Policie ČR mohou však způsobit výrazné změny v legislativě trestní justice. Například se diskutuje o možnosti zvýšit hranici škody nikoli nepatrné, která odlišuje majetkové a jiné trestné činy od korespondujících přestupků (ze současných 2000,- Kč na 5000,- Kč), což by vedlo k výraznému poklesu evidované trestné činnosti, možná až o 100 tisíc trestných činů ročně (odhad Marešová).

Z pohledu struktury kriminality v roce 2000, která se v posledních pěti letech příliš neměnila, pouze se mírně (o cca 1 %) zvyšoval podíl hospodářské kriminality na úkor majetkové, lze označit za určující druh kriminality *majetkovou* kriminalitu (ta představuje téměř 3/4 ze všech ročně evidovaných trestných činů). Největší podíl v majetkové kriminalitě pak mají krádeže. Z policejní analýzy skladby majetkové kriminality vyplývá, že z krádeží to jsou především krádeže vloupáním, které představují téměř jednu třetinu, krádeže věcí z aut a krádeže dvoustopých motorových vozidel, které spolu činí druhou třetinu všech v jednom roce evidovaných majetkových trestných činů. Co do četnosti pak následují podvody a trestné činy poškozování cizí věci.

U *násilné trestné činnosti* se ve sledovaném období posledních pěti let pohybuje počet evidovaných násilných trestných činů ročně kolem 22-23 tisíc a tvoří 6 % z celkového počtu všech trestných činů. Největší početní zastoupení mezi násilnými trestnými činy mají trestné činy úmyslného ublížení na zdraví (třetinu ze všech násilných trestných činů) a loupeže (pětinu z násilných trestných činů).

Graf 2. Struktura kriminality v roce 2000

Poznámka: Zpracovala Alena Marešová s využitím statistik PP ČR.

Počet *loupeží* – mimo hospodářskou trestnou činnost jde o jeden z mála rekordních údajů kriminality v roce 1999 ve srovnání s lety předchozími – dosáhl k 31. 12. 1999 téměř 5 000 evidovaných činů. (V roce 2000 bylo evidováno o cca 100 loupeží méně.) Z toho loupeže spáchané v Praze představují téměř 40 %. (Do roku 1990 bylo v celé ČR spácháno cca 800-1 000 loupeží ročně.) Objasněnost u loupeží je tradičně relativně nízká – 40 %. Mezi osobami stíhanými v roce 1999 za zjištěné loupeže bylo 34 % recidivistů a 15 % cizinců. Podíl žen byl zanedbatelný: bylo stíháno jen 149 žen.

Největší pozornost mezi násilnými trestnými činy budí vždy *vraždy*. V posledních pěti letech se jejich počty blíží 300 vražd ročně. Zatím jen v roce 1998 jejich počet přesáhl hranici 300 – konkrétně to bylo 313 vražd. Zhruba třetina ze všech každoročně vykazovaných trestných činů vraždy jsou ve skutečnosti pokusy o vraždu, tj. vraždy nedokonané. V roce 1999 došlo sice k výraznému poklesu počtu vražd, ale v roce 2000 došlo opět ke zvýšení jejich počtu, konkrétně bylo evidováno 279 vražd. Pokles vražd v ČR je ovlivněn déletrvajícím poklesem počtu vražd na území bývalého Severomoravského kraje. Počet vražd zjištěných v Praze představuje zhruba čtvrtinu všech ročně evidovaných vražd v ČR a v posledním období stoupá počet vražd evidovaných ve středních Čechách. V poslední dekádě je charakteristickým znakem vražd vysoký podíl cizinců mezi jejich pachateli i oběťmi. V roce 1998 Policie ČR stíhala pro vraždu celkem 307

osob, z toho 68 cizinců, v roce 1999 273 osob, z toho 64 cizinců, v roce 2000 262 osob, z toho 51 cizinců. Zvyšuje se počet vražedkyň: z 30 žen v roce 1998 na 34 v roce 1999 a 43 v roce 2000.

Obdobně jako u násilné kriminality také úroveň *mravnostní kriminality* se příliš v posledních letech nemění a ve srovnání s jinými druhy kriminality zůstává poměrně nízká: počet evidovaných trestných činů se pohybuje mezi 2 000-2 500 trestných činů ročně, s výjimkou roku 1998, kdy bylo evidováno zhruba 2 800 mravnostních trestných činů. Od roku 1999 v rozporu s dojmem vyvolávaným médii počet mravnostních trestných činů výrazně klesá. Značný pokles v roce 1999 a další v roce 2000 byl ovlivněn především poklesem zjištěných mravnostních trestných činů v Praze a na území bývalého Středočeského kraje. Pokračuje snižování počtu evidovaných znásilnění i trestných činů pohlavního zneužívání.

Při bližší analýze *majetkové kriminality* zjistíme, že pokles krádeží vloupáním o několik tisíc ročně (s výjimkou Prahy) oproti roku předchozímu byl zjištěn ve všech ostatních územních celcích – nejvíce v bývalém Severomoravském kraji. Pokračuje trend snižování počtu vloupání do bytů (opět s výjimkou Prahy, kde počet vloupání do bytů je nejvyšší a činí třetinu všech evidovaných vloupání do bytů), víkendových chat a obchodů. Nejvíce postiženým územím, pokud jde o počet vyloupených chat, stále zůstává území bývalého Středočeského kraje – cca 30 % ze všech zjištěných vloupání do víkendových chat bylo provedeno právě na tomto území.

Krádeží tzv. prostých je v posledních letech evidováno též každoročně celkově o několik tisíc trestných činů a o stovky trestných činů méně ve všech krajích – mimo východní Čechy. K největšímu poklesu krádeží prostých dochází na severní Moravě.

Zhruba na úrovni roku 1996 stagnuje počet evidovaných *krádeží motorových vozidel dvoustopých* (aut), což představuje cca 27 000 trestných činů ročně. V roce 2000 došlo u tohoto druhu trestné činnosti k poklesu o cca 3 000 trestných činů. Zhruba 40 % všech krádeží aut představují krádeže aut v Praze.

Celkově klesá i počet krádeží věcí z aut, avšak podstatně se zvýšil počet krádeží součástek z motorových vozidel. Objasněnost krádeží spojených s auty zůstává stále tradičně nízká a pohybuje se kolem 15 %.

U *evidované hospodářské kriminality* docházelo až do roku 2000 k mimořádně velkému nárůstu počtu trestných činů co do počtu evidovaných trestných činů i co do stoupajícího podílu mezi všemi kriminálními činy. S výjimkou Prahy, kde nedochází v posledních letech k výraznému pohybu v počtu evidovaných hospodářských trestných činů, došlo v ostatních krajích v roce 1999 ke značnému nárůstu: největší nárůst evidovaných hospodářských trestných činů byl zjištěn na území bývalého Středočeského, Severomoravského a Západočeského kraje. V roce 2000 naopak téměř v celé republice, s výjimkou Moravy došlo k místy i značnému poklesu evidovaných hospodářských trestných činů. Ve středních Čechách o 31 % oproti roku 1999, v jižních, západních a východních Čechách o 20-25 %.

Paradoxně současně s poklesem evidované hospodářské kriminality v roce 2000 došlo k impozantnímu nárůstu touto hospodářskou trestnou činností způsobené škody: z 21 miliard Kč v roce 1999 na 51 miliard Kč v roce 2000, tj. více než dvojnásobně. Největší podíl na vykazované škodě mělo 650 trestných činů porušování povinnosti při správě cizího majetku (§ 255 tr. zák.), kterými byla způsobena škoda odhadovaná na 35

miliard Kč a více než 14 tisíc podvodů, kterými byla způsobena škoda v rozsahu více než 8 miliard Kč.

Za povšimnutí také stojí nárůst počtu trestných činů nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů a šíření toxikomanie (paragrafy 187, 188, 188a a od 1. 1. 1999 také 187a trestního zákona). Tyto trestné činy samozřejmě nepostihují celé spektrum tzv. drogové kriminality (např. trestné činy spáchané pod vlivem drog nebo motivované potřebou získat prostředky na drogy), ale pro dokumentaci trendu lze uvést, že zatímco v roce 1993 (kdy byly poprvé evidovány zvlášť) bylo registrováno 261 těchto trestných činů a za ně stíháno 251 pachatelů, v roce 1998 bylo zjištěno 5 234 trestných činů a stíháno 1 355 pachatelů s rostoucím zastoupením žen a zejména mladistvých. V roce 2000 počet zjištěných trestných činů poněkud poklesl na 4 458, ale počet stíhaných osob dále vzrostl již na 1 815 osob (přičemž tento nárůst nebyl primárně vyvolán kriminalizací držení drogy pro vlastní potřebu podle § 187a trestního zákona, jak naznačovaly určité obavy při přijímání této novely platné od 1. 1. 1999, protože počet evidovaných trestných činů podle tohoto ustanovení trestního zákona činil v roce 2000 celkem 211, počet stíhaných osob v tomtéž roce 138 a v roce 1999 pouze 98 osob).

Nové jevy v kriminalitě

Statistické údaje vypovídají o prudkém vzestupu kriminality v první polovině devadesátých let a o změnách v její struktuře. Nevypovídají o kvalitativně nových jevech, které se v kriminalitě objevily, jakými jsou např. organizovaný zločin a některé nové formy hospodářské kriminality. Statistické údaje rovněž pravděpodobně jen okrajově zachycují např. rozsah takového jevu, jakým je korupce, kde lze skutečný stav spíše jen odhadovat. Podle výzkumu, provedeného v roce 1998 na žádost Ministerstva vnitra ČR, měla osobní zkušenost s korupčním chováním celá jedna čtvrtina reprezentativního souboru respondentů [*Korupční...* 1998]. Mezinárodní výzkum obětí trestných činů provedený v roce 2000 na reprezentativním vzorku respondentů z Prahy mimo jiné zjišťoval také problematiku korupce. Celkem osm procent respondentů uvedlo, že byli příslušným úředníkem požádáni o úplatek. Tato zjištění jen dokládají, že korupční chování není výjimečným jevem a že stále náleží k sociálně patologickým jevům s nejvyšší latencí.

Statistické údaje o kriminalitě nehovoří např. o širokém proudu nelegální migrace, který zasáhl území České republiky. Počet nelegálních migrantů zadržených na hranicích České republiky po určitém poklesu v letech 1994 a 1995 na zhruba 20 tisíc osob opětovně vzrostl v roce 1997 na téměř 30 tisíc a v roce 1998 dosáhl zatím rekordního čísla téměř 45 tisíc zadržených osob. Do roku 2000 se počet zadržených nelegálních migrantů opět snížil na necelých 33 tisíc zadržených osob, což ovšem i tak představuje stále značný počet, zejména vzhledem k tomu, že zadržení migranti tvoří jen část skutečného počtu osob nelegálně přecházejících naše území.⁴ Je zřejmé, že nelegální migrace znamená určité riziko, bez ohledu na to, že dosavadní poznatky hovoří o tom, že cílem většiny těchto migrantů stále je překročit území ČR co možná nejrychleji a pokračovat směrem do západní Evropy, případně ještě dále. Fenomén nelegální migrace sám o sobě obsahuje kriminogenní potenciál. Migranti sami se stávají předmětem nezákonného jednání, protože z organizování nelegální migrace nezřídka propojené s obchodováním s lidmi kořistí zločinecké organizace, které navíc mohou těžké situace a závislého postavení migrantů zneužívat k jejich donucování nejen např. k prostituci a otrocké práci za účelem „odpra-

---

⁴) Pramen: statistika Cizinecké a pohraniční policie ČR.

cování“ ceny za přepravu, ale i k páchání trestné činnosti ve prospěch těchto organizací. Navíc pokud se ČR stane nejen tranzitní, ale také cílovou zemí nelegální migrace, což lze dříve či později očekávat, bude nutné řešit situaci vznikajících etnicky a kulturně odlišných skupin, nacházejících se v obtížné sociální situaci a s omezeným přístupem k legálnímu získávání existenčních prostředků.

Zatím ovšem platí, že podíl cizích státních příslušníků na stíhaných osobách není ve srovnání např. s Rakouskem a SRN nijak výrazný. Dlouhodobě se pohybuje v rozmezí cca 6-6,6 %, což v absolutních hodnotách představovalo v roce 1998 zhruba 7,7 tis. stíhaných osob z řad cizích státních příslušníků včetně občanů Slovenské republiky. V roce 2000 počet stíhaných cizích státních příslušníků dokonce poklesl na cca 7,2 tis. osob, což je jen 5,6 % z celkového počtu stíhaných osob v tomto roce. Tyto údaje poněkud korigují obecně rozšířenou a médii někdy posilovanou představu o cizincích, jako o jednom z nositelů akcelerace kriminality u nás. Nelze ovšem přehlédnout, že ve druhé polovině devadesátých let rostl počet některých závažných trestných činů cizích státních příslušníků, zejména trestného činu vydírání, loupeže, vraždy a obchodování drogami, ale i krádeže automobilů a některých hospodářských trestných činů. Nelze také přehlédnout ani propojení některých druhů trestné činnosti na mezinárodní organizovaný zločin. Pokud bereme v úvahu počty osob, stíhaných za spáchání trestného činu v organizované skupině, je markantní vyšší podíl cizinců u trestných činů nedovoleného překročení státní hranice, loupeže, krádeže a trestných činů porušování předpisů o oběhu zboží s cizinou a nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů.

U organizovaného zločinu lze o některých jeho prvcích a rysech hovořit bezpochyby již před rokem 1989, ale v současné podobě lze jeho nástup datovat do počátku devadesátých let. Odhaduje se, že podíl českých a zahraničních pachatelů ve sféře organizovaného zločinu je zhruba 1:1, případně s mírnou převahou zahraničního prvku. Nicméně rozhodující moc v této oblasti pravděpodobně stále představují zločinecké organizace a skupiny přicházející ze zahraničí, v nichž občané ČR plní roli výkonného prvku, případně poradců a zprostředkovatelů či odběratelů zboží a služeb. Podle expertiz, prováděných každoročně od roku 1993, se organizovaný zločin na území ČR zpočátku orientoval zejména na krádeže aut a uměleckých památek a dále na organizování prostituce. Od roku 1995 se na špici aktivit organizovaného zločinu v ČR trvale usadil obchod s drogami a dále krádeže a pašování aut a organizování prostituce. V roce 1998 se k nejrozšířenějším aktivitám zařadilo také organizování nelegální migrace a podle názoru expertů narostl podíl organizovaného zločinu v oblasti korupce a hospodářské kriminality. Výsledky expertiz za rok 2000 tento stav v podstatě potvrdily, když na čele aktivit organizovaného zločinu setrvává obchodování s drogami, organizování nelegální migrace a krádeže a pašování aut [Cejp 2001].

Úloha českého prvku v organizovaném zločinu pravděpodobně roste a výsledky výzkumu provedeného v letech 1997 a 1998 vypovídají o tom, že v ČR operují organizované skupiny složené z občanů ČR, které vykazují různý stupeň organizovanosti a stabilizace. Tyto skupiny se zřejmě vyznačují specializací na určité druhy trestné činnosti, přičemž v některých z těchto aktivit již tyto skupiny vykazují znaky organizovaného zločinu.

Některé domácí skupiny osobami svých členů zřejmě navazují na kriminální seskupení existující už před rokem 1989. To nasvědčuje rekrutaci současných pachatelů organizované trestné činnosti ze skupin angažovaných již před rokem 1989 v tzv. šedé

ekonomice. Současně lze sledovat vzestup intelektuálního potenciálu pachatelů, specializaci vyvíjené trestné činnosti, zaměření na vysoký (a co nejrychlejší) zisk a zapojení pachatelů z řad spíše mladších a dosud bezúhonných občanů. Na tom se shodují názory expertů s poznatky z případových analýz (a pokud jde o věk pachatelů i se statistickými údaji). To vše lze považovat za markantní znaky vyvíjejícího se českého organizovaného zločinu [Scheinost 1999].

Pachatelé trestných činů

Zajímavé poznatky o kriminalitě poskytuje podrobnější *analýza pachatelů trestných činů*: jejich struktura, dynamika zastoupení jednotlivých věkových kategorií, žen, cizinců a opětovných pachatelů (recidivistů) mezi pachateli atd.

Celkem bylo v roce 2000 Policií ČR stíháno a vyšetřováno pro trestnou činnost 130 234 osob, tj. o 2 347 více než v roce předchozím. Takže přesto, že bylo v roce 2000 ve srovnání s rokem 1999 evidováno méně trestných činů, bylo méně objasněných trestných činů (o více než 1 % klesla celková objasněnost), bylo stíháno a vyšetřováno více pachatelů. Podrobnější vysvětlení tohoto jevu bude možno provést až srovnáním se statistikami trestní justice, tj. nejdříve v březnu tohoto roku.

Ze všech stíhaných a vyšetřovaných osob (tj. cca 130 tis.) bylo 15 483 žen, což představuje téměř 12 % ze všech stíhaných pachatelů. V roce 1999 to bylo 14 298 žen a v roce 1998 „jen“ 13 662 žen, takže v roce 1994 námi předpovídané zvyšování podílu žen mezi pachateli se stává skutečností.

Také počet a podíl pachatelů z řad dětí a mladistvých v roce 2000 též potvrzuje trend z let minulých – v tomto případě opačný trend – v roce 1995 nastoupený pokles jejich počtu i podílu mezi známými pachateli. Oproti roku 1999 se počet pachatelů ve věku do 18 let snížil o cca 200 a jejich podíl klesl z 14 % na 13,7 %. Celkem bylo v roce 2000 vyšetřováno a stíháno 17 804 pachatelů do 18 let, z toho děti do 15 let představovaly 8 899 osob a mladiství – 8 905 osob. Ke skutečnému poklesu tak dochází jen u počtu mladistvých (o 241 osob), počet dětí-pachatelů trestných činů do 15 let zůstává téměř totožný s rokem předchozím (+67 dětí). Téměř totožný ve srovnání s rokem předchozím zůstává počet pachatelů do 18 let u násilné kriminality, mravnostní kriminality a výrazněji poklesl počet mladistvých pachatelů u majetkové kriminality. Naopak se zvýšil počet pachatelů majetkové kriminality ve věku do 15 let.

Pozornost začíná budit skutečnost, že dochází k poklesu podílu mladých lidí ve věku do 30 let mezi pachateli trestných činů – v roce 1999 ve srovnání s rokem 1998 klesá jejich podíl z 58 % na 56 % a v roce 2000 ve srovnání s rokem 1999 klesá na 55 %, což není, zvláště když vezmeme v úvahu stále pokračující (byť mírný) pokles podílu recidivistů na trestné činnosti, jev ze společenského hlediska zrovna povzbudivý.

Také podíl recidivistů na počtu policií stíhaných pachatelů objasněné trestné činnosti poklesl ze 40 % v roce 1989 až na 28,5 % v roce 1996. Na této úrovni se zatím zhruba stabilizoval (28,7 % v roce 1998, 29,7 % v roce 2000). Celkový počet stíhaných recidivistů se sice v absolutních číslech zvýšil ze zhruba 28,5 tisíc v roce 1989 na 33,7 tisíc v roce 1996 a 38,6 tisíc v roce 2000, nicméně celkový počet všech stíhaných pachatelů vzrostl v období 1989 až 2000 o cca 59 tisíc a mezi nimi počet stíhaných recidivistů jen o cca 10 tisíc. Znamená to, že mezi léty 1989 a 2000 se na nárůstu počtu stíhaných pachatelů trestné činnosti podíleli především lidé, kteří až dosud nebyli pro úmyslný trestný čin stíháni (počínaje zhruba rokem 1993 tvoří tito lidé – tj. prvopachatelé a pa-

chatelé přestupků, nedbalostních trestných činů apod. – zhruba kolem 70 % známých a stíhaných pachatelů).

Toto je jev, který bychom měli považovat za znepokojivý. V žádném druhu objasněné kriminality podle policejních údajů z let 1996 a 1998 recidivisté mezi stíhanými a vyšetřovanými pachateli nepřevažovali. Recidivistů je mezi stíhanými pachateli relativně nejvíce v kategorii 30-40 let, kde je poměr téměř vyrovnán, ale ve všech věkových kategoriích převažují „prvopachatelé“, dokonce i v kategorii nad 60 let.

Zastoupení recidivistů je ovšem výraznější mezi obžalovanými osobami. Dle statistik státního zastupitelství tvoří recidivisté 41-46 % obžalovaných, přičemž je pozoruhodné, že podle údajů z let 1990-1994 bylo 68-72 % recidivistů obžalovááno pro trestnou činnost stále stejné povahy.

Je to vážný argument pro pravdivost tvrzení, že společenské klima v ČR má stále vysoký kriminogenní potenciál – tj. je velmi příznivé pro páčání trestné činnosti. Statistikami orgánů činných v trestním řízení lze doložit, že mezi pachateli trestné činnosti zaujímají stále velmi vysoký podíl osoby dosud netrestané a osoby poprvé trestně stíhané v tzv. produktivním věku. Přitom věk bývá tím faktorem, který má často rozhodující vliv na vznik rizikového jednání občanů. Dalším důležitým faktorem, který kromě zvyšujícího se věku brání vzniku rizikového, konkrétně kriminálního jednání, bývá hrozba postihem, trestem, policejním vyšetřováním a soudním řízením. Zdá se, že oba tyto faktory dnes svoji funkci neplní či plní jen částečně.

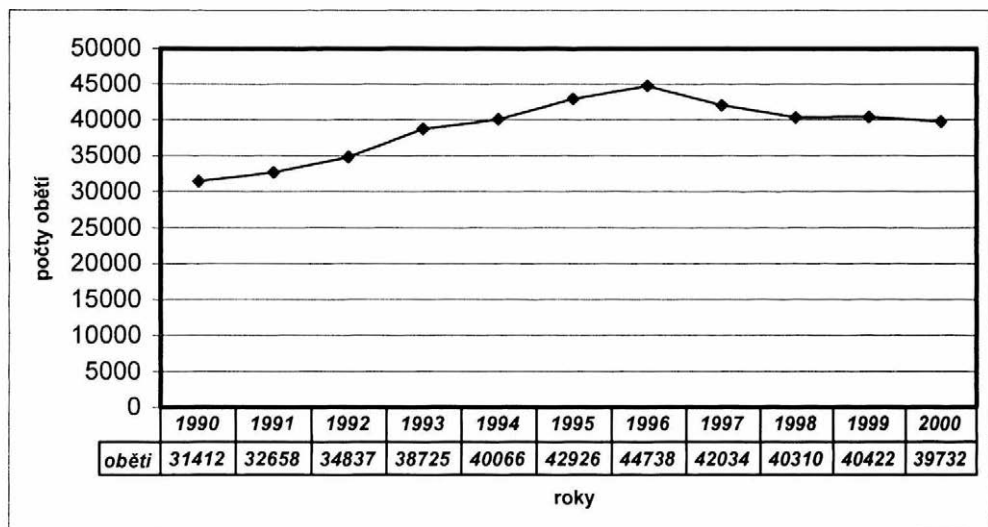
Oběti kriminality

Problematicke obětí kriminality věnuje zvláštní pozornost Institut pro kriminologii již od svého vzniku. Je garantem četných viktimologických výzkumů za ČR, jak již bylo výše uvedeno. Proto i v tomto článku jako dokreslení kriminální scény uvádíme statistické údaje o tzv. minimálních počtech obětí, které institut zpracovává z nestandardních sestav poskytovaných Policejním prezidiem ČR.

Označení minimální počty je námi užíváno proto, že z policejních údajů o každém evidovaném trestném činu lze zjistit jen některé údaje o tzv. objektu napadení, což mj. jsou i osoby. Pokud objektem napadení je jedna osoba (především u násilné a mravnostní trestné činnosti), tak zpracování souhrnných údajů včetně některých znaků, jako je pohlaví, věk, sociální postavení atd., není problémem. Problémy však nastávají tam, kde objektem napadení nebyla jen osoba, ale např. především nějaká věc, nebo kde objektem napadení bylo více osob. V prvním případě, protože jako objekt napadení je uváděn jen jeden objekt, nemusí být napadená osoba (zejména, když napadení nemělo žádné následky) vůbec statisticky podchycena, protože je jako objekt napadení označena např. věc. Ve druhém případě, kde je více obětí než jedna, jsou označeny jako objekt napadení – skupina osob s následujícím členěním: muž a žena, dva muži, dvě ženy, více mužů než dva a více žen než dvě a více osob rozdílného pohlaví (a tento údaj zatím odhadujeme z počtu takových skupin násobených 3). Proto souhrnný počet obětí u evidovaných trestných činů nelze přesně zjistit, avšak všechny statisticky vykazované objekty napadení – osoby jsou minimálním počtem obětí evidované (a statisticky zpracováváné) kriminality.

Výsledky takto zpracovaných údajů o objektech napadení a osobách ukazuje následující graf. Je zpracován za celou dobu, kdy nám Policejní prezidium ČR, podle našeho zadání, zpracovává tyto údaje formou nestandardních sestav. Jiná data o počtu napadených osob nejsou k dispozici.

Graf 3. Minimální počty napadených osob v letech 1990-2000

Poznámka: Zpracovala Alena Marešová z dat PP ČR.

Grafem 3 lze také potvrdit, že evidovaná kriminalita stagnuje a v roce 2000 pokles evidovaných trestných činů je doprovázen i mírným poklesem počtu obětí.

Hlavní trendy

Z uvedených zjištění vyplývá strmý nárůst evidované kriminality v období let 1990 až 1993, po relativní stabilizaci opětovný mírnější nárůst v letech 1997 až 1999 a opět určitý pokles v roce 2000. Trend počtu stíhaných osob je spíše s drobnými meziročními výkyvy setrvale vzestupný. Hlavní podíl na vzestupu kriminality má majetková trestná činnost. Nárůst násilné kriminality je doprovázen její brutalizací. Kriminalita hospodářská má rozhodující podíl na způsobených škodách. Patrný je i nárůst kriminality spojené s drogami a nástup organizovaného zločinu včetně organizované kriminality domácí proveniencí. Podíl cizinců na stíhaných pachatelích je zatím celkově málo významný, ale je patrný v některých druzích organizované kriminality. Viktimologické výzkumy ukazují vysokou míru viktimizace občanů, která se v některých druzích kriminality dostala už nad zjištěný evropský průměr.

Ve struktuře pachatelů můžeme konstatovat určité nápadné trendy: po roce 1989 pokles a od roku 1993 až dosud relativně stabilní podíl skupiny recidivistů, přičemž značná část z nich jsou recidivisté stíhaní a obžalovávaní pro stále stejný druh trestné činnosti (ti tvoří cca 70 % obžalovávaných recidivistů). Z toho vyplývá, že kategorie recidivistů (včetně „notorických“) nadále existuje a trvá, ale její podíl na celkové trestné činnosti spíše klesá.

Zhruba 70 % stíhaných pachatelů tvoří každoročně lidé, kteří až dosud nebyli pro úmyslný trestný čin stíháni. Tito lidé převažují ve všech věkových skupinách pachatelů a ve všech druzích trestné činnosti. Vzestup a vysoká míra kriminality byla tedy dána lidmi „až dosud slušnými“, z čehož nepochybně vyplývá otázka po příčinách tohoto sociálního jevu.

Druhý trend tvoří vzestup podílu dětí a mladistvých na počtu známých pachatelů až do roku 1994. Následný pokles se v absolutních číslech týká jen mladistvých, což lze do určité míry vysvětlit odezněním populačně silných ročníků let 1974-1976. U majetkové kriminality podíl dětí a mladistvých znatelně převyšuje jejich celkový podíl na počtu všech známých pachatelů, a to v některých druzích velmi výrazně. Znepokojivý trend je zřetelný u kriminality násilné (loupeže) a drogové.

Kromě těchto statisticky významných trendů se objevují mezi pachateli kvalitativně nové skupiny, ne sice početné, ale společensky velmi nebezpečné. Formuje se skupina „profesionálních pachatelů trestné činnosti“ – ne ve smyslu klasických recidivistů, ale ve smyslu trestné činnosti jako svébytného podnikání. Jsou to lidé, kteří by se díky svým intelektuálním a sociálním charakteristikám dobře uplatnili ve společnosti nekriminním způsobem a jejich trestná činnost není diktována hmotnou nouzí. Dle zjištěných charakteristik, původu, vzdělání, to jsou spíše „slušní lidé“, tj. jejich charakteristiky odpovídají spíše běžné populaci než tradiční populaci vězeňské. Vyznačují se profesionální a intelektuální zdatností bez morálních zábran. Extrémním pólem této skupiny jsou nájemní vražedci. Za významnou můžeme považovat převažující věkovou charakteristiku této skupiny 24-34 let [viz Markusová et al. 1997, Hubálek 1997].

Vyvstává přirozeně otázka příčin tohoto vývoje. Autoři shrnující publikace k výše uvedenému mezinárodnímu výzkumu viktimizace např. docházejí k názoru, že vysoká míra kriminality je cenou, kterou je třeba zaplatit za život v bohaté, urbanizované a demokratické společnosti. Z tohoto hlediska by „morální panika“ v zemích východní Evropy ve vztahu ke kriminalitě byla neopodstatněná kvůli mírám kriminality, které se staly normou ve většině jiných evropských zemí [van Dijk a Mayhew 1993: 105 a 106].

I za předpokladu akceptování tohoto názoru zůstává otázka, proč v míře kriminality již dostihujeme země, jimž se v ukazatelích ekonomického a sociálního rozvoje zatím nerovnáme. Svoji roli nepochybně sehrálo více faktorů, jejichž přesnější identifikace a analýza si vyžádá ještě mnoho času a výzkumného úsilí. V nejobecnější rovině byla takovým faktorem nepochybně hluboká transformace společnosti projevující se stavem, na nějž lze uplatnit koncept anomie. Základní přeměna ekonomického systému byla spojena s enormními majetkovými přesuny vyplývajících z restituce a široké a velmi rychlé privatizace předchozího státního majetku. Došlo k rychlému utváření tržní ekonomiky, redistribuci a nové akumulaci kapitálu bez vytvoření adekvátního právního rámce. Legislativa procházela a dosud prochází obdobně hlubokou přeměnou. Transformace (institucionální i personální) a přetíženost orgánů činných v trestním řízení přivedla dočasné oslabení jejich funkčnosti. Do věku trestní odpovědnosti vstoupila počátkem devadesátých let silná populační vlna narozených v období 1974-1976. Otevření hranic i ekonomiky usnadnilo nejen demokratické přeměny, ale i pronikání zahraničních kriminálních aktivit a organizací. Tak bychom mohli uvádět další kriminogenní faktory, jejichž rozbor bude nepochybně předmětem ještě dlouhého dalšího zkoumání.

Dokonce i výkonový model společenského úspěchu, založený na principu konkurence, prosazení se na trhu, vysokém hmotném standardu a schopnosti výkonu může působit jako kriminogenní faktor, pokud snaha o jeho naplnění není regulována morálním a právním vědomím a mění se ve snahu naplnit jej „za každou cenu“. Naopak neschopnost jej naplnit může vést v určitých společenských skupinách k marginalizaci a jejich následné frustraci (zejména v porovnání s vysokým stupněm pozitivního očekávání vůči společenskému vývoji i osobním vyhlídkám, jímž se donedávna česká společnost vyznačova-

la). Pocit ohrožení, nejistoty, neschopnosti vyrovnat se se změnami probíhajícími ve společnosti, který se v určitých skupinách obyvatelstva zákonitě vyskytl, může také vést k nepřátelským postojům vůči jiným skupinám, přispívat ke xenofobním projevům, podílet se na vzniku etnický a rasově motivovaných konfliktů, které se rovněž staly relativně novým, ne sice masovým, ale zato velmi nápadným projevem sledovaného období.

Z pohledu těchto faktorů můžeme interpretovat trendy vývoje kriminality v ČR a snad i v dalších postsocialistických zemích ve třech rovinách:

1. Kriminalita jako produkt procesu sociální dezintegrace vyplývající z transformace společnosti. Tato dezintegrace se projevuje jak ve formě dezorganizace sociálních institucí a sociálních vztahů, tak ve formě dezorientace, to znamená jako změna a relativizace sociálních hodnot a vzorců (toto může být vysvětlením části kriminality mladistvých a prvopachatelů).
2. Kriminalita jako racionální volba adaptační strategie, to znamená jako úmyslné a uvážené porušování zákonů. Toto chování vyplývá z racionální evaluace potenciálních rizik a zisků ve vztahu k příležitosti nabídnuté sociální situaci (viz Mertonův koncept deviantního chování jako inovativní reakce v rámci adaptační strategie. Toto vysvětlení můžeme považovat za adekvátní pro kriminalitu nových pachatelů-podnikatelů v oblasti zločinu).
3. Kriminalita jako rutinní aktivita spojená s obvyklým životním způsobem. Toto vysvětlení reflektuje klasické sociální zázemí kriminality – zločinnost, která je spojena s kriminální subkulturou. Kriminogenita tohoto prostředí mohla být posílena nárůstem sociálních problémů vyvolaných transformací (kriminalita části Romů, migrantů, bezdomovců, tradiční „galerky“ atd.) [Lubelcová 1998: 131-134].

Předpokládaný vývoj kriminality

V období relativní stagnace lze těžko předvídat další vývoj kriminality. Také proto, že je velmi obtížné získat informace o předpokládaném vývoji mnoha jevů a znaků, které úroveň kriminality bezprostředně ovlivňují. Z prognóz jsou zatím k dispozici jen odhady vývoje věkové struktury obyvatel: dochází ke stárnutí populace. Nejsou k dispozici odhady vývoje nezaměstnanosti, vývoje počtu cizinců trvale žijících na území ČR, zaměření trestní politiky a trestní justice aj. Přesto jsme se o prognózu trestné činnosti i jejích jednotlivých druhů zejména násilné kriminality s pomocí expertů z řad terénních kriminalistů a vyšetřovatelů pokusili:

Většina expertů se přiklání k názoru, že trestná činnost bude v nejbližších 5 letech stagnovat kolem úrovně 400 tisíc policíí evidovaných trestných činů s menšími výkyvy nahoru i dolů kolem této hranice.

Ve vztahu k budoucímu možnému vývoji kriminality je možné očekávat určité posuny v zastoupení a váze rizikových faktorů. Česká společnost stárne. Vzhledem k tomu je možné očekávat relativní pokles podílu mládeže ve struktuře pachatelů, možná i určité zastavení nárůstu počtu pachatelů trestné činnosti. Stabilizačně by se mohla projevit očekávaná tendence k ustálení ekonomických a vlastnických vztahů, upevnění právního rámce, dosažení stabilizace a vyšší funkčnosti orgánů správních, justičních, policejních atd. Na druhou stranu pravděpodobná tendence k rostoucí sociální diferenciaci ve společnosti doprovázená konzumními vzorci chování může být faktorem ovlivňujícím trvale vysokou úroveň majetkové kriminality, motivované at' již relativní deprivací, nebo – v případě závažnějších ekonomických problémů – i skutečnou materiální nouzí určitých skupin

populace. Více než dosud bude třeba zřejmě počítat se zastoupením cizinců mezi pachateli trestné činnosti, vzhledem k tomu, že Česká republika se bude postupně měnit ze země především tranzitní i na zemi cílovou. Konečně s rostoucí sofistikací sociálních a ekonomických procesů je třeba počítat s nárůstem kriminality ekonomické, kriminality tzv. bílých límečků a s růstem novodobého organizovaného zločinu.

ALENA MAREŠOVÁ pracuje v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci jako vedoucí výzkumného týmu. Je kriminoložka s původním vzděláním v oboru psychologie. Odborně se orientuje především na problematiku osobnosti pachatele, penologii a otázky vývoje a trendů kriminality. V poslední době se autorsky podílela na publikacích *Drogová problematika ve věznicích ČR a některých zahraničních věznicích (Praha, IKSP 2000)* a *Kriminalita v roce 1999 (Praha, IKSP 2000)*.

MIROSLAV SCHEINOST pracuje v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, v roce 2000 byl pověřen řízením IKSP. Kriminolog, původním povoláním sociolog. Zabývá se dlouhodobě výzkumem organizované kriminality a jejích projevů. V poslední době se autorsky a editorsky podílel na publikaci *Cross-Border Crime in a Changing Europe, (IKSP a Tilburg University, Praha 2000)*.

Literatura

- Barclay, G. C., C. Tavares 2000. „International comparisons of criminal justice statistics 1998.“ *Home Office Statistical Bulletin*, Issue 04.
- Cejp, M. 2001. „Expertiza k problematice organizovaného zločinu.“ Interní materiál IKSP. Praha: IKSP.
- Dijk, J. J. M. van, P. Mayhew 1993. *Kriminální viktimizace v industrializovaném světě*. Praha: IKSP.
- Duyne, P. van, V. Ruggiero, M. Scheinost, W. Valkenburg (eds.) 2000. *Cross-Border Crime in a Changing Europe*. Praha: Tilburg University a IKSP.
- Hubálek, S. 1997. „Mladí úspěšní podnikatelé a námezdní vrazi.“ *PROPSY* 1: 6-7.
- Korupční klima v ČR 1998. Závěrečná zpráva GfK, Institut pro výzkum trhu. Praha: GfK.
- Kury, H. 1997. „Strach z kriminality.“ Referát na X. Baltické kriminologické konferenci *Organised Crime in Transition Countries*. Riga-Jurmala.
- Lubelcová, G. 1998. „Kriminalita v kontexte sociální transformácie na Slovensku.“ Pp. 119-141 in *Vieme čo odmietame a vieme čo chceme?*, ed. by I. Radičová. Bratislava: SPACE.
- Marešová, A. 1995. *Kriminalita v roce 1994*. Praha: IKSP.
- Marešová, A. et al. 1999. *Kriminalita v roce 1998*. Praha: IKSP.
- Markusová, R. et al. 1997. *Výzkum pachatelů trestné činnosti spáchané v organizované skupině*. Praha: IKSP.
- Musil, J. 1999. „Metodologické problémy výzkumu obětí trestných činů.“ Pp. 34-38 in *K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice*, ed. by K. Kulíšková. Praha: IKSP a Bílý kruh bezpečí.
- Scheinost, M. 1999. *Organizovaná trestná činnost občanů ČR*. Praha: IKSP.
- Válková, J. 1999. „Jak je u nás bezpečně? Hlavní výsledky výzkumu obětí trestných činů v ČR.“ Pp. 6-26 in *K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice*, ed. by K. Kulíšková. Praha: IKSP a Bílý kruh bezpečí.
- Zapletal, J. 1999. „K problematice strachu ze zločinu a jejího kriminologického zkoumání.“ Pp. 31-33 in *K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice*, ed. by K. Kulíšková. Praha: IKSP a Bílý kruh bezpečí.

Summary

This article is a reaction to the current issue concerning the state and development of criminality in the Czech Republic. The matter under consideration primarily involves the period of the past five years; data older than this period are presented for purposes of comparison among the more significant trends.

In the introduction the article focuses on the issue of fear of crime in relationship to the knowledge that the level of fear of crime is rather a function of the speed of the rise in criminality than an absolute level itself, and in this sense it forms a part of a broader complex of elements connected with the disruption of a personal sense of security.

The evaluation of the trends in the development of criminality stems primarily from data taken from police and other sources of statistics, and from research in the field of criminology and victimology. Although the authors present information on the development of criminality in other European countries, they also point out that there are difficulties involved in the comparability of statistics taken from various states, given, especially, the differences inherent in the particular legal systems. The issue of 'reported' criminality in relation to 'latent' criminality is more deeply analysed, as is the issue of evaluating and interpreting statistical data. The authors demonstrate the influence of a number of factors on the evaluation of criminality in a certain time-period and in a particular territory (the extent of the appearance of traced phenomena, the estimated extent of latent – unreported – criminality, the extent of unsolved criminality, the comparison with developments to date, etc.).

Evidence on the level of 'latent' criminality is found in research on victimology. The article provides information on basic observations taken from three such surveys, which were carried out in 1992, 1996, and 2000. It confirms that citizens' overall experience with criminal acts is on the rise. While in 1991 one in four citizens was a victim of one of the eleven criminal acts presented, in 1995 the ratio was one in three. The results obtained from the 2000 research show a further increase in the ratio of individuals who have been victims of criminal acts (i.e. 'victimisation' occurred). This shows that the impact of criminality has become a part of the personal experience of a significant portion of the population, which may lead to shifts in the attitudes and behaviour of the public, not only in terms of fear of crime, but also, consequentially, in the sense that demands on the means of recourse with respect to criminal behaviour become radicalised, or, conversely, there occurs an increased tolerance and 'adaptation' to criminality as a part of everyday life.

In the next section of the article, the shift in the structure of criminality and criminal offenders is analysed along with the development in the individual spheres of criminality, the development of selected, particular criminal acts, and the number of victims. From the viewpoint of police statistics, it is possible to state that the level of criminality likely reached its peak in 1998, and at present is beginning to stagnate. One decisive form of criminality is that of property crime, which accounts for $\frac{3}{4}$ of annually reported criminal acts. In qualitative terms, new phenomena in criminality are found with organised crime, and some forms of economic crimes. The ratio of foreigners as criminal offenders is, in comparison with, for example, the situation in Austria or Germany, of no great significance; over a long-term period it hovers around 6-6.6% of cases. However, it must be noted that in the second half of the 1990s the number of some serious criminal acts committed by foreigners rose, and the connection between some types of criminal acts and international organised crime is also of significance. It is estimated that the ratio of Czech and foreign offenders in the sphere of organised crime is roughly 1:1, in some cases with foreigners slightly dominating.

Certain obvious trends can be traced in the structure of offenders: after 1989 the number of recidivists declined, and since 1993 it has remained relatively stable. Roughly 70% of prosecuted offenders are each year made up of people who have never been prosecuted for a premeditated criminal act.

An attempt is made in the article to interpret developments to date, and to form a prognosis for the following period. Numerous factors have undoubtedly played a role in the rise of criminality in the Czech Republic. On a general level, one such factor is clearly found in the deep trans-

formation of society, expressing itself in a state in which the concept of anomie applies itself. From this viewpoint it is possible to interpret trends in the development of criminality in the Czech Republic on three levels: criminality as a product of the process of social disintegration, criminality as a rational choice of adaptation strategy, and criminality as a routine activity connected with a certain way of life.

The majority of experts are inclined toward the opinion that criminal activity will stagnate over the course of the next five years at a level of around 400 thousand criminal acts reported to the police, with small fluctuations above and below this level. At the same time a relative decline in the share of youth among criminal offenders may be expected, and conversely an increase in the number of foreigners. With the growing sophistication of social and economic processes there may also be expected an increase in economic, 'white-collar-crime', and an increase in modern organised crime.

sociológia

Slovak Sociological Review

Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied

Ročník 33, 2001, č. 1

K monotematickému číslu *Sociológie* (Vladimír Krivý)

SOCIOLÓGIA NÁBOŽENSTVA

Vladimír Krivý: Hodnotové orientácie a náboženské prejavy slovenskej verejnosti v 90. rokoch

Ján Bunčák: Religiozita na Slovensku: stredoeurópsky rámec

Ľubomíra Žaloudková: Metodologické problémy pri skúmaní religiozity a náboženskej participácie

Mária Suríková, Janina Šlomińska: Náboženská výchova v trnavských rodinách

Z DEJÍN SOCIOLOGICKÉHO MYSLENIA

Eva Laiferová: Nacionalizmus optikou slovenskej kresťanskej sociológie do roku 1948

INFORMÁCIE

Ladislav Macháček: Róbert Roško 7. 2. 1932 – 16. 10. 2000

Paweł Zalecki: Spory o poľský konkordát

Miroslav Tížik: Mutácie náboženstiev v globalizovanom svete

Ivan Chorvát: Hodnota náboženstva a kultúrna zmena na prelome miléníí

RECENZIE

Hans Maier: *Politická náboženstvá. Totalitní režimy a křesťanství* (Bohumil Búzík)

Carolyn M. Warner: *Confessions of an Interest Group. The Catholic Church and Political Parties in Europe* (Juraj Buzalka)